

*Кияниця К.Ю., асп.,
Институт филологии КНУ имени Тараса Шевченко, Киев*

**ИДЕОЛОГИЗАЦИЯ ПЕРЕВОДОВ КАК СРЕДСТВО НАРУШЕНИЯ
ЯЗЫКОВО-КУЛЬТУРНОЙ И ПОЛИТИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ
(НА ПРИМЕРЕ НЕМЕЦКОЯЗЫЧНЫХ ПЕРЕВОДОВ УКРАИНСКИХ
ПРОЗАИЧЕСКИХ ТЕКСТОВ)**

Статья посвящена проблемам перевода украинских художественных прозаических текстов на немецкий язык в условиях идеологии СССР и ГДР. Анализируются виды идентичности, а именно языково-культурные и политические, на основе отобранных примеров рассматриваются случаи ее нарушения путем идеологизации переводов. Особое внимание уделено передаче исторических реалий как объекта идеологических манипуляций.

Ключевые слова: *идентичность, идеология, идеологизация, исторические реалии.*

*Kiianytsia K.Y., PhD stud.
Taras Shevchenko National University of Kyiv*

**IDEOLOGIZATION OF TRANSLATIONS AS A WAY TO OFFEND LINGUISTIC,
CULTURAL AND POLITICAL IDENTITY
(ON EXAMPLE OF GERMAN TRANSLATIONS
OF UKRAINIAN PROSE TEXTS)**

This article deals with the problems of translation of Ukrainian prose texts into German in the context of the ideology of the Soviet Union and the GDR. Types of identity are analyzed, namely linguistic-cultural and political. The article highlights the cases of ideologized translation with offended identity. Particular attention is paid to the transfer of historical realia as an object of ideological manipulations.

Keywords: *identity, ideology, ideologization, historical realia.*

УДК 81'27

*Крючков Г. Г., д. філол. н., проф.
Институт філології КНУ імені Тараса Шевченка, м. Київ*

ІДЕНТИЧНІСТЬ І МОВНА ПОЛІТИКА В ЄВРОПІ

Статтю присвячено ідентичності та мовній політиці на європейському континенті. Мова йде про появу європейської культурної ідентичності, яка визначається ставленням до мовців із різними мовними репертуарами.

Ключові слова: *ідентичність, мовна політика, культурна ідентифікація, мовний репертуар.*

Утворення нової транснаціональної спільноти на Європейському континенті спонукає мовознавців, соціологів і психологів до пошуків, аналізу та визначення нової європейської реалії, яка з'явилась у процесі культурної ідентифікації. Мова йде про

появу європейської культурної ідентичності, що селекціонується з різних ресурсів, у яких основну роль відіграє мова на таких же засадах, як релігія чи територія. Саме так ідентифікуються нація, народи або етнос [5; 6; 7].

Потенційно мова має ідентифікаційні ознаки, але навіть якщо спілкування в європейському просторі з часом відбуватиметься лише однією мовою (“лінгва франка”), яка матиме риси єдиної “супрамови”, остання навряд чи зможе стати ідентифікаційною.

Коли культурна ідентифікація відбувається лише за однією мовою та цією мовою вважалась рідна, це інколи приводило до непорозумінь. Якщо ідентифікаційною ознакою вважалась національна мова, виникали розбіжності у визначенні реальної ситуації. Українець вважає, що француз розмовляє французькою мовою, а не ельзаською, баскською чи берберською.

Найбільш поширеною формою культурної ідентифікації є сьогодні ідентифікація за однією мовою. У той же час, мовні контакти пов’язані з планетарною глобалізацією та мовною екологією, що захищає лінгвістичну різноманітність, а відтак і багатомовність [4, с. 10]. Ідентифікація за однією спільною мовою є найбільш виразливою формою мовного націоналізму.

Мови, за якими здійснюється ідентифікація, можуть мати різний статус: національна, офіційна, державна, церковна, регіональна (поширена чи мало вживана), мова меншин, у тому числі маргіналізованих, імпортована мова іммігрантів і т.д. Людина пов’язує себе з колективом, включає своє “я” у “ми”. Найкращою ілюстрацією взаємин індивіда з нацією є зв’язок нації з націоналізмом [10, с. 79].

Ідентичність не є чимось стабільним [9, с. 13]. Навіть у маргіналізованих національних меншинах ідентичність нації ототожнюється з етнічним угрупованням, що не обирається, а успадковується або передається.

Ідеологія національної належності вважає мову, як і релігію, фундаментальною ознакою ідентичності. Національні меншини переглядають роль етнічної належності у зв’язку з розвитком мобільності, створенням змішаних сімей, європейською динамікою, зміною мовної політики в Європі. З’являються нові поняття: локальна ідентичність і європейська ідентичність. Як приклад можна навести франкопровансальську мову (локальна) та французьку, італійську, англійську мови, які вживаються в Італії (Валь д’Аост).

Ідентифікація за мовним репертуаром базується на багатомовності індивіда, його здатності використовувати кілька мов у спілкуванні, які виконують різні функції: спілкування в сім’ї, стосунки з сусідами, мови навчання, мови професійного спілкування тощо.

Мовці можуть позиціонувати свою мовну ідентичність класичними засобами або кодуванням чи новоствореними варіантами мови (від аргю кримінальних груп до сьогднішнього верлана у Франції).

На визначення та втілення в життя мовної політики впливають такі фактори, як стосунки між носіями різних мов у країні чи на континенті, функції мов, статус, який їм надається, а також чітко визначені цілі суспільства.

Мовна політика, наприклад, в Україні визначається Основним Законом нашої держави і ґрунтується на всебічному розвитку та функціонуванні української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території нашої країни, на гарантії вільного

розвитку, використання й захисту інших мов і спрямована на сприяння вивченню мов міжнародного спілкування.

Велика кількість серйозних і відповідальних політиків щиро переконані, що визнання однієї мови офіційною сприяє національній єдності, а підтримка кількох мов перешкоджає такому об'єднанню, і тому вони обстоюють вибір єдиної національної мови, інколи нехтуючи або зовсім ігноруючи важливість вивчення інших мов. Дійсно, національна мова належить до найважливіших чинників консолідації населення в межах однієї країни. Солідарність як етнічної, так і політичної нації формує передусім масове усвідомлення приналежності до однієї мовно-культурної спільноти, тому поширення в національній державі однієї мови є запорукою її політичної стабільності. Так, в Європі виникло поняття “державо-нація” (Німеччина, Франція і т.д.). Саме з добою утворення національних держав-націй пов'язана поява терміна “державна мова”.

В умовах, коли монолінгвізм вважається одним з основних елементів формування і консолідації нації, загострюються стосунки, виникають суперечності між окремими суспільними групами. Але ці конфлікти пов'язані не стільки з наявністю різних мов, скільки з інтересами, що їх мови обслуговують і виражають.

Вживаються й інші терміни на позначення мови, що виконує роль державної – офіційна, національна або просто мова даної держави [3, с. 10]. Загалом у європейському просторі переважає термін “офіційна мова” (“мова сфери офіційного спілкування”, “мова спілкування держави з її громадянами” тощо).

Статус офіційної мови не передбачає обов'язкового законодавчого закріплення (США, де 13,8% населення спілкуються вдома не англійською, а 3% населення, тобто близько 7 мільйонів американців взагалі не знають англійської мови).

Як зазначає відомий політолог Урс Альтерматт, “для багатьох європейців сьогодні набагато важливішими від релігії є мова і культура, які в європейських національних державах становлять ключові сфери і принципові розпізнавальні ознаки. Хоча державно-політичні кордони скрізь жодною мірою не збігаються з культурно-мовними, практика більшості національних держав орієнтована на те, щоб створити гомогенну мовну культуру на спільній державній території” [1, с. 112].

Незважаючи на переконаність великої кількості громадян у тому, що монолінгвізм відповідає природному стану людини й умовам, в яких вона живе, вчені вже давно констатували наявність двомовності і багатомовності у переважній більшості населення планети, а це означає, що монолінгвізм не слід вважати як норму мовного спілкування.

На європейському континенті використовуються менш як 3% (275 мов) загальної кількості мов, з них більше половини вживаються на території колишнього СРСР. В європейських країнах використовуються 24 офіційних мови [13, с. 7].

Різноманітність, у тому числі культурна й мовна, посилює й робить більш ефективною адаптивність і успішність людини [11, с. 5]. Як і в біології різноманітність є нормою, так і в лінгвістиці *мультилінгвізм* і *плюрлінгвізм* є нормою.

Дедалі поширенішим стає погляд на багатомовність як на суттєве досягнення людства, здатність людей до розуміння інших культур, до цивілізованості, вихованості і толерантного ставлення до інших [12, с. 12]. Все частіше багатомовність розглядається як відображення культурного розмаїття. Наявність двох-трьох рідних мов,

а також оволодіння кількома іноземними є найкращою гарантією взаєморозуміння між народами. З іншого боку, заміна суспільних зв'язків, що ґрунтуються на пануванні однієї мови, на мікроклімат при рівноправному статусі кількох мов ефективніше сприяє національній інтеграції.

Співіснування кількох мов в одній країні неминуче ставить питання про їхній паритет. Теоретично всі мови рівноцінні, здатні виражати будь-які реалії, розвиватися, взаємодіяти, збагачуватися і вдосконалюватися завдяки саме їхньому використанню.

Та на практиці престиж і роль мов у конкретній країні залежить від їхнього статусу, функцій у суспільстві, сфер вживання. З цього погляду, справжня рівність мов неможлива, але саме багатомовність сприяє досягненню широкої комплементарності мовних функцій, реалізації комунікативної цінності кожної мови.

Розширення контактів і обміну між людьми з різними мовами та культурами завдяки розвитку інтеграційних і міграційних процесів транспорту, нових інформаційних і комунікативних технологій потребує вивчення найбільш поширених мов міжнародного спілкування з метою взаєморозуміння, толерантності та взаємоповаги.

Зовнішня і внутрішня політика України, її стратегічний курс на поглиблену демократизацію всіх сфер життя і приєднання до європейської та світової спільноти ставлять нові цілі та завдання перед науковцями та освітянами в галузі навчання іноземних мов. Одним із завдань педагогів, психологів і лінгвістів в Європі є створення найефективніших методів навчання мов із чітко визначеною *комунікативною* спрямованістю, та діяльнісного підходу. [2, с. 9; 8, с. 15].

Англійська мова посідає перше місце серед іноземних мов, що вивчаються в Україні, в Європі та в усьому світі. Найчастіше вона використовується співрозмовниками, в яких рідними мовами є інші. Інакше кажучи, англійська мова є мовою поверхового контакту без урахування культурно-етнічного компонента. Її функція часто зводиться до задоволення примітивних потреб співрозмовників, до “лінгва франка”. За умови вивчення англійської в іншомовному навчальному середовищі комунікація матиме тимчасовий штучний характер.

На другому етапі, коли один із комунікантів розмовляє рідною мовою, комунікація стає надійнішою. Знання рідної мови комуніканта знімає соціально-культурні перепони для порозуміння зі співрозмовником. Повноцінною комунікація стане лише за умови знання обома співрозмовниками своїх рідних мов і рідної мови комуніканта. У цьому випадку відбувається так званий багатомовний діалог, в якому не існує обмежень і перешкод для взаєморозуміння. Багатомовний діалог корисний і для носіїв рідної мови широкого міжнародного життєвого простору. Вони зможуть уникнути невинуватих привілеїв, що дозволяють їм спілкуватися лише рідною мовою, не докладаючи зусиль для вивчення інших мов і таким чином обмежуючи свої можливості пізнання інших культур і народів. З іншого боку, багатомовний діалог сприяє кращій збалансованості мов, які вивчаються, не дає змоги “великим” європейським мовам набувати імперського характеру.

Індивід, який володіє лише однією мовою, перебуває в обмеженому інтелектуально-розумовому та когнітивно-психологічному просторі. Оволодіння хоча б однією іноземною мовою знімає певні обмеження, і цей простір подвоюється. З вивченням

третьої мови досягається справжня різноманітність, завдяки якій комунікантам відкриваються шляхи до пізнання, сприйняття, розуміння і самовдосконалення.

Європейський простір ідентифікується не мовами, якими спілкуються, а ставленням до мовців з різними мовними репертуарами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Альтерматт У.* Этнонационализм в Европе. – М., 2000. – С. 112.
2. *Крючков Г. Г.* Гуманістичний підхід у навчанні іноземних мов // Іноземні мови в навчальних закладах – №1. – 2003. – С. 6 – 10.
3. *Batley E., Candelier M., Hermann-Brennecke G.* Les politiques linguistiques dans le monde pour le 21ème siècle. Rapport pour l'UNESCO. – P.: UNESCO, 1993. – 50 p.
4. *Beacco J. C.* Langues et répertoires de langues : le pluralisme comme “manière d’être” en Europe. – Strasbourg : Conseil de l’Europe. 2005. – 25 p.
5. *Boyer H., Lambert L.* Langue et identité. Sur le nationalisme linguistique. – Limoges: Lambert Lucas, 2008. – 100 p.
6. *Boyer H.* Hybrides linguistiques. Genèses, statuts, fonctionnements. – P.: L’Harmattan, 2010. – P. 175-201.
7. *Boyer H.* Faits et gestes d’identité en discours. – P.: L’Harmattan, 2016. – 122 p.
8. *Cadre européen commun de référence pour les langues.* – Strasbourg : Conseil de l’Europe, 2000. – 192 p.
9. *Kaufman J.-C.* Identités, la bombe à retardement. – P.: Editions Textuel 2014. – 64 p.
10. *Lagarde C.* Identité, langue et nation. – Canet: Trabucaire, 2008. – 207 p.
11. *L’éducation plurilingue en Europe.* – Strasbourg: Conseil de l’Europe, 2005. – 18 p.
12. *Livre blanc sur le dialogue interculturel : « Vivre ensemble dans l’égale dignité: »* – Strasbourg: Conseil de l’Europe. 2008. – 68 p.
13. *Tove Skutnabb-Kangas.* Pourquoi préserver et favoriser la diversité linguistique en Europe? – Strasbourg: Conseil de l’Europe, 2002. – 22 p.

Стаття надійшла до редакції 19.09.2017 р.

***Kriuchkov H. H., PhD., Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv***

IDENTITY AND LANGUAGE POLICIES IN EUROPE

Identity and language policies in Europe are examined in the article. The European cultural identity is represented. It is defined not with languages, but with language repertoires as a way of life in Europe.

Keywords: *identity, language policies, cultural identification, language repertoires.*

***Kriuchkov H. H., Docteur ès lettres, professeur des Universités
Université nationale Taras Chevtchenko de Kiev***

IDENTITE ET POLITIQUES LINGUISTIQUES EN EUROPE

L’identité et les politiques linguistiques en Europe sont analysées dans l’article. Il s’agit de l’identité culturelle européenne qui n’est pas définie par les langues mais par l’attitude à l’égard des communicants ayant des répertoires de langues différents.

Mots-clés : *identité, politiques linguistiques, identification culturelle, répertoire de langues.*

ЯКІ ПЕРСПЕКТИВИ МАЮТЬ ФЕМІНІТИВИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ?

Статтю присвячено актуальній проблемі доцільності утворення й використання фемінітивів у сучасній українській мові. На основі анкетування було виявлено ставлення мовців до проблеми та їхні пропозиції щодо способів творення фемінітивів для окремих назв професій сучасності (20 лексем). Виявлено, що більшість опитуваних не можуть утворити корелят жіночого роду, що відповідає законам української мови, крім того, не бачать ознак мовного сексизму в сучасній українській мові. Сформульовано пропозицію щодо зміни мовної норми, яка стосується фемінітивів у сучасній українській літературній мові.

Ключові слова: фемінітив, мовний сексизм, словотвірна модель, мовна картина світу, наявність осіб за родом діяльності та професією.

Німецький мовознавець А. Шлейхер вважав мову живим організмом, який “народжується, розвивається, старіє й умирає”. Основна функція будь-якої мови – комунікативна, адже первісно мова виникла з потреб комунікації. Мова не може існувати поза суспільством, тому що вона його обслуговує [Цит. за 11, с. 777]. Отже, у своїх ресурсах вона повинна містити необхідні одиниці, яких потребує мовець. Сучасна українська літературна мова, як відомо, має не книжну, а живомовну основу. З огляду на це суспільне схвалення того чи іншого мовного явища є важливою умовою, завершальним етапом для становлення певної нової норми.

Наше дослідження стосується фемінітивів в українській мові. Його висновки ґрунтуються на результатах анкетування, проведеного серед молоді віком від 17 до 30 років. З'ясування суспільної думки є важливим для порушеного питання, адже показує, як сучасний носій мови сприймає фемінітиви та чи готовий до впровадження їх у літературну мову.

Водночас пам'ятаймо слова І. Огієнка, який вважав, що “без якоїсь настанови, як бути, мова позостається як череда без пастуха: кожен буде опиратися на свій смак і свої бажання, а це веде тільки до анархії в мові” [Цит. за 14]. Тому, на нашу думку, потрібно прислухатися до думок мовознавців щодо новацій у словотворенні, не нав'язуючи думку меншості всім носіям мови.

Фемінітиви – назви на позначення жінок за професією (*вчитель – вчителька*), видом діяльності (*студент – студентка*), соціальним статусом, релігією (*католик – католичка*), переконаннями (*соціаліст – соціалістка*), місцем проживання (*киянин – киянка*), рисами та властивостями (*розумник – розумниця, плиткар – плиткарка*) та ін. Ще донедавна фемінітиви не були в центрі уваги українських лінгвістів. Не знаходимо інформації про них в офіційному правописі (остання редакція – 2015 р. [19]). Навіть сама ця лексема – *фемінітив* – не зафіксована в СУМ-11 (1970-80-ті рр.), “Словнику української мови” за ред. В. Жайворонка (2012 р.), словниках лінгвістичних термінів (В. Зевако; С. Єрмоленко, С. Бирик, О. Тодор та ін.). Однак дедалі частіше